

TÜRKİYE’DE BİR AZERBAJCANŞINASLIK OCAĞI: AZERBAJCAN KÜLTÜR DERNEĞİ

Refik TURAN*

Geliş Tarihi: Haziran, 2016

Kabul Tarihi: Eylül, 2016

Öz

Azerbaycan Kültür Derneği, M. Emin Resulzade’nin 1947 yılında Türkiye’ye gelmesiyle başlayan Azerbaycan muhaceretinin Türkiye’deki faaliyetlerinin ikinci döneminde, 1 Şubat 1949 yılında Ankara’da kurulmuştur. Dernek Azerbaycan’ın istiklâli ve hürriyeti davasını sürdürmek, Azerbaycan’ı çeşitli yönleriyle tanıtmak suretiyle Anadolu Türklüğünün Azerbaycan davasına desteğini sağlamak yönünde bir politikası izlemiştir. Dernek 1970’li yıllardan itibaren Türklük ve Türk dünyasının genel meseleleriyle daha fazla ilgilenmeye başlayarak yayın ve diğer faaliyetleriyle Türk kamuoyunun bu konulara karşı ilgi ve hassasiyetlerinin artmasında bir ölçüde etkili olmuştur. Azerbaycan Kültür Derneği’nin Nisan 1952 tarihinden itibaren yayınlamaya başladığı *Azerbaycan* dergisi derneğin genel amaç ve misyonuna uygun olarak tüm Türk dünyasının meselelerine sayfalarında yer vermek suretiyle SSCB yönetimi altındaki *esir Türklerin* sesi olmuştur. Azerbaycan Kültür Derneği soğuk savaş döneminin en zor günlerinde kısıtlı imkanlarla Azerbaycan siyasi muhaceretinin sesi olmuş, Azerbaycan’ın istiklâli ve hürriyeti davasını takip ve tanıtmaya misyonunu başarıyla yerine getirmiştir. SSCB’yi dağılmaya ve Azerbaycan’ı bağımsızlığa götüren süreçte aktif bir faaliyet yürüten derneğin doğal misyon olarak benimsediği Azerbaycan’ın istiklâli ve hürriyeti davası Azerbaycan’ın 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle başarıyla tamamlanmıştır. Dernek, günümüzde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki faaliyetlerini sürdürmektedir. 67 yıla dayanan köklü bir mazisi, geleneği ve tecrübesi ile önemli bir misyonu yerine getirmiş Azerbaycan Kültür Derneğinin bu birikiminden daha etkin bir şekilde yararlanılabilmesi için Türkiye ve Azerbaycan hükümetlerinin desteği ile iki ülke toplumları arasında kültürel ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesinde daha etkin rol oynayabilecek özel statülü bir kültür kurumu hâline dönüştürülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan Kültür Derneği, Azerbaycan siyasi muhacereti, Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan dergisi.

AN AZERBAIJANI STUDIES HEARTH IN TURKEY: AZERBAIJANI CULTURE ASSOCIATION

Abstract

The Azerbaijani Culture Association was founded in Ankara on February 1, 1949, in the second period of the activities of Azerbaijan national immigration, which began with the arrival of M. Amin Rasulzade in Turkey in 1947, in Turkey. The association followed a policy to provide Anatolian

* Yrd. Doç. Dr.; Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, refikturan76@hotmail.com.

Turkism's support to Azerbaijani action by means of maintaining the action for the independence and freedom of Azerbaijan and introducing Azerbaijan with its various aspects. Since the 1970s, the association has been partially effective in the increase of Turkish society's attention and sensitivity to these issues through publications and other activities by paying more attention to the general issues of Turkism and Turkish world. Azerbaijani journal, which began to be published by the Azerbaijani Culture Association since April 1952, has been the voice of *enslaved Turks* under the government of USSR by giving place to the issues of both Azerbaijan and the entire Turkish World on their pages in accordance with the general purpose and mission of the association. The Azerbaijani Culture Association has been the voice of Azerbaijan national immigration with limited opportunities during the most difficult days of the cold war period and has successfully fulfilled its mission to follow and introduce the action for the independence and freedom of Azerbaijan. The action for the independence and freedom of Azerbaijan, which was adopted as a natural mission by the association that conducted an active operation during the period that led to the dissolution of the USSR and the independence of Azerbaijan, resulted in success with the declaration of independence of Azerbaijan on October 18, 1991. Today, the association is continuing its activities for the development of cultural relations between Azerbaijan and Turkey. It is considered to be appropriate to transform the Association into a cultural organization with special status that could play a more active role in the development of cultural relations and cooperation between the communities of both countries by the support of Turkish and Azerbaijani Governments to make use of this experience of the Azerbaijani Culture Association which has fulfilled an important mission with its long-established past, tradition and experience of 67 years in a more efficient way.

Keywords: Azerbaijan Turks, Azerbaijani Culture Association, Azerbaijan national immigration, Mammad Amin Rasulzade, Azerbaijani journal.

1. Giriş

Azerbaycan siyasi muhaceretinin geçmişi Azerbaycan hanlıklarının Rusya tarafından işgaliyle sonuçlanan 1803-1813 harplerine kadar götürülebilse de (Bala, 1991: 159), genel olarak etkinlik ve sonuçları itibarıyla XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında gerçekleşen muhaceret hareketlerinin Azerbaycan tarihinde özel öneme sahip olduğu kabul edilir. Rusya'da 1905 ihtilalinin yarattığı hürriyet ortamına 1907 yılında son verilmesinin ardından Azerbaycanlı aydınlar üzerinde Çarlık baskısının dayanılmaz hâle gelmesi üzerine gerçekleşen birinci muhaceret sonucunda İstanbul'a gelerek yerleşen Azerbaycan Türkleri içerisinde daha sonraki dönemde Türkiye'nin siyasi yaşamında etkin olan iki isim Ali Bey Hüseyinzade ve Ahmet Ağaoğlu olmuştur. Bu aydınlar Türkiye'nin siyasal ve kültürel hayatında önemli bir iz bırakmakla beraber faaliyetlerini daha çok *genel Türklük düşüncesi* ve *Türkiye merkezli bir bakış açısıyla* yürütmüşlerdir (Avşar, 2012: 12). İkinci Azerbaycan muhacereti ise Sovyet işgalinden sonraki dönemde gerçekleşmiş ve genel olarak 1920-30 yılları arasında yoğunlaşmıştır (Attar ve Şimşir, 2003: 141). 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra başta bu devletin kurucusu ve lideri Mehmet Emin Resulzade olmak üzere önemli sayıda siyasetçi, aydın, sermayedar, ticaret erbabı ve devlet

görevlileri Azerbaycan dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Önemli bir kısmı Türkiye'ye yerleşen bu muhacirlere Bolşevik işgalinden sonra ortaya çıkan isyanların bastırılmasından sonra ve 1923-1930 yılları arasında içeride şiddetlenen terör, sürgün ve idamlardan kaçmayı başarabilenlerin de eklenmesi Azerbaycan muhaceretinin sayıca daha da artmasına yol açmıştır (Mehmetzade, 1991: 162-163). İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya'nın mağlubiyeti ile sonuçlanması üzerine Azerbaycan'da Sovyet işgaline son vermek umuduyla SSCB'ye karşı Almanya saflarında savaşan Azerbaycanlı askerlerden Rusya'ya iade edilmekten kurtulanlar da Türkiye'ye gelerek bu ülkedeki Azerbaycan muhaceretinin son halkasını oluşturmuşlardır.

Azerbaycan siyasi muhacereti 28 Mayıs 1918 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevikler tarafından son verilmesi üzerine Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğrunda mücadele etmek için Azerbaycan dışına çıkan ve önemli bir kısmı Türkiye'ye yerleşen, liderliğini başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere Azerbaycan Millî Müsavat Halk Partisi yöneticilerinin yaptığı Azerbaycan siyasi elitinden oluşmaktadır. Çoğunluğu İran ve Türkiye'ye yerleşen bu siyasi muhaceret Azerbaycan'ın Sovyet Rusya'nın işgaline maruz kaldığı gerçeğini ve Azerbaycan'da Sovyet hükümeti tarafından gerçekleştirilen idam, sürgün ve işkence gibi uygulamaları dünya kamuoyuna duyurarak Sovyet rejiminin gerçek yüzünü açığa çıkarmak ve Azerbaycan'a yeniden istiklâlini kazandırmak yönünde çalışmalar yürütmüştür (Ulusoy, 2003: 150). 1920'den itibaren Türkiye'ye gelen bu Azerbaycanlı aydınlar kendilerini yıkılan bir devletin temsilcileri olarak gördüklerinden mücadelelerinin asıl hedefini Azerbaycan'ın işgalden kurtarılması olarak belirlemişlerdi. Dolayısıyla faaliyetleri dışa dönüktü ve temel amacı Türkiye'de mücadelelerine destek verecek bir kamuoyu yaratmaktı. Kendilerini *muhaceretteki Azerbaycanlılar* olarak tanımlamaları da bunu açık olarak göstermektedir (Avşar, 2012: 12).

Azerbaycan siyasi muhaceretinin Türkiye'deki faaliyetlerini Resulzade'nin 1922 yılında Türkiye'ye gelmesiyle başlayıp 1931 yılında Türkiye'den ayrılmasına kadar süren dönem ile İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra gerek Türkiye'deki iç siyasi gelişmeler gerekse dünyanın siyasi konjonktürüne bağlı olarak Resulzade'nin 1947 yılında Türkiye'ye gelmesiyle başlayan ve 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar süren dönem olmak üzere iki dönem hâlinde ele almak mümkündür. Her iki dönemde de Türkiye'deki Azerbaycan siyasi muhaceretinin faaliyetlerinin temel gayesi bağımsız Azerbaycan devletini tekrar ihya etmek için muhacereti örgütleyerek ortak ülkü ve ideal etrafında birleştirmek ve Azerbaycan'ın istiklâli davasını tüm dünyaya duyurmak ve kabul ettirmek olmuştur.

Türkiye'deki Azerbaycan siyasi muhaceretinin birinci döneminde faaliyetlerin ağırlık noktasını muhaceretin örgütlenmesi ve matbuat faaliyetleri oluşturmuştur. Mehmet Emin

Resulzade'nin 1922 yılında Türkiye'ye gelmesi muhaceretin teşkilatlandırılarak faaliyetlerinin amaçlı ve sistemli hale getirilmesinde bir dönüm noktası olmuştur (Mehmetzade, 1991: 163). Bu çerçevede ilk iş olarak Müsavat Partisinin *harici bürosunu* kuran Resulzade, bu büro vasıtasıyla, gerek Azerbaycan'da kalarak bağımsızlık mücadelesini oradan sürdüren aydınlarla, gerekse Avrupa'nın çeşitli merkezleriyle Azerbaycan siyasi muhacereti arasındaki iletişimsizliği, dağınıklığı ve merkeziyetsizliği ortada kaldırmayı amaçlamıştır (Ulusoy, 2003: 153). Resulzade, *harici büronun* ardından 27 Nisan 1924'te Azerbaycanlıların Türkiye kamuoyuna yönelik faaliyetlerini organize etmek üzere "kendisini 28 Mayıs-1918-27 Nisan 1920 tarihleri arasında yaşamış milli hükümetin muhaceretteki devamı ve sürgündeki siyasi temsilcisi olarak ilan eden" (Avşar, 2012: 13). *Azerbaycan Milli Merkezi*'ni kurmuştur. Bu yolla Müsavat Partisi dışındaki muhacereti de bu merkez altında toplayıp Azerbaycan'ın bağımsızlığı yolunda tüm millî güçlerin bir araya getirilmesi hedeflenmiştir (Yagublu, 2015: 75).

Mehmet Emin Resulzade muhacereti örgütlemek ve faaliyetlerini sistemleştirmek için gerekli kurumsal altyapıyı oluşturduktan sonra istiklâl ve hürriyet mücadelesinin önemli unsurlarından olan matbuata önem vermiştir.

Çünkü o matbuatın ne gibi bir kuvvet olduğunu iyi takdir ediyordu. Matbuat yalnız havadis bildiren fikirleri tenvir eden bir vasıta değildi. Matbuat ile birlikte fikirleri ve zihinleri bir ideal etrafında birleştirmek, terbiye ve sevk etmek kudretine de maliktir... Matbuat aynı zamanda toplayıcı, birleştirici ve koruyucu bir amildir (Mehmetzade, 1991: 165).

Mehmet Emin Resulzade'nin Türkiye'den ayrıldığı 1931 yılına kadar Azerbaycan siyasi muhacereti İstanbul'da dört yayın organı çıkarmıştır. Bunlar *Yeni Kafkasya*, *Azeri Türk* ve *Odlu Yurt* dergileri ile *Bildiriş* gazetesidir.¹ Bu yayın organlarının izledikleri milliyetçi ve anti-Bolşevik yayın politikaları Sovyet hükümetinin tepkisini çekmiş ve gerek bu yayın organlarının kapatılması gerekse Azerbaycan siyasi muhaceretinin daha fazla himaye edilmemesi için Türkiye Cumhuriyeti hükümetine yoğun baskı yapmışlardır. Nihayetinde bu baskılara daha fazla dayanamayan Türk hükümeti Azerbaycanlı aydınların Türkiye'deki çalışmalarına son vererek yayın organlarının faaliyetlerini durdurmuştur (Ulusoy, 2003: 170; Yagublu, 2015: 81).

¹ Bu yayınlarla ilgili geniş bilgi için bk. GÖKGÖZ, S. S. (2008), "Sovyet Karşısı Azerbaycan Türk Siyasi Muhacir Neşriyatında Türk İnkılabı: Yeni Kafkasya ve Resulzade Mehmet Emin", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), s. 7-46; ULUSOY, B. (2003), "Azerbaycan Siyasi Muhaceretinin İstanbul'daki Basın Faaliyetleri (1923-1931)", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, s. 154-171; ŞİMŞİR, S. (2000), *Azerbaycanlıların Türkiye'de Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri (1920-1991)*, Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, s. 42-61; YAGUBLU, N. (2015), *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

Bu gelişme üzerine Mehmet Emin Resulzade 1931 yılında Türkiye’den ayrılarak Avrupa’ya gitmiş ve faaliyetlerini başta Berlin ve Varşova olmak üzere Avrupa’nın değişik kentlerinde sürdürmüştür (Yagublu, 2015: 82). Bu dönemde Berlin’de Azerbaycan’ın istiklâli ve hürriyeti davasını savunmak için *İstiklâl* gazetesi ve *Kurtuluş* dergisi ile uzun ömürlü olmayan çok sayıda dergi yayınlanmıştır (Gökgöz, 2008: 11).

Mehmet Emin Resulzade 1931 yılında ayrıldığı Türkiye’ye 1947’de dönerek kesin olarak yerleşmiş ve 1955 yılındaki vefatına kadar burada kalmıştır. Bu yeni dönemde Azerbaycan siyasi muhaceretinin faaliyetlerinin siyasi ayağını *Azerbaycan Millî Merkezi*, kültürel ayağını ise yeni kurulacak olan *Azerbaycan Kültür Derneğinin* oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Emin Resulzade’nin bu dönemde Ankara’da Azerbaycan Kültür Derneği adıyla bir tüzel kişilik kurmak suretiyle Azerbaycan muhaceretinin kurumsallaştırma yönünde yeni bir adım atmasını İkinci Dünya Savaşı’ndan güçlenerek çıkan SSCB’ye karşı uzun soluklu bir mücadelenin altyapısını oluşturma gayreti olarak değerlendirmek mümkündür. Yine bu yeni dönemde kültürel çalışmalara hız verildiği, Türkiye’de dâhil olmak üzere Sovyet yayılcılığı ve komünizm tehdidi karşısında mücadelenin ideolojik boyutunun daha çok ön plana çıkarıldığı ve SSCB’ye karşı mücadelede tüm esir Türklerle dayanışma ve mücadele birlikteliği gerçekleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı kurulduğu 1 Şubat 1949 tarihinden itibaren Türkiye’deki Azerbaycan siyasi muhaceretinin önemli faaliyet merkezlerinden birisi olan Azerbaycan Kültür Derneğinin amaç ve faaliyetleri ile Azerbaycan siyasi muhaceret tarihi içerisindeki yerini ve önemini ortaya koymaktır.

Araştırmada tarama modeli (Karasar, 1984: 79) ve yazılı materyaller üzerinde çalışıldığı için “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140) kapsayan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda dernek tarafından farklı zamanlarda yayınlanan yazılı ve dijital materyallerden birer veri kaynağı olarak yararlanılmıştır.

2. Türkiye’de Bir Azerbaycanşınaslık Ocağı: Azerbaycan Kültür Derneği

2.1. Derneğin Kurulması ve Amaçları

Mehmet Emin Resulzade’nin 1931 yılında ayrılmak zorunda kaldığı Türkiye’ye 1947 yılında geri dönerek yerleşmesiyle Azerbaycan siyasi muhaceretinin Türkiye’deki faaliyetlerinin yeni bir aşaması başlamıştır. Mehmet Emin Resulzade Türkiye’den ayrıldığı 1931-1947 yılları arasındaki dönemde *Azerbaycan Millî Merkezinin* başkanı sıfatıyla Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde çalışmalarda bulunmuş, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra Türkiye’ye

dönmüştür. Bu yeni dönemde muhaceretin en faal merkezi 1924 yılında kurulan ve başkanlığını Mehmet Emin Resulzade'nin yürüttüğü *Azerbaycan Millî Merkezinin* teşebbüsü ile kurulan (Akpınar, 1990: xxıı) Azerbaycan Kültür Derneği olmuştur.

Azerbaycan Kültür Derneği 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından işgali üzerine bu işgale son vermek için başta Mehmet Emin Resulzade liderliğindeki Azerbaycan Millî Müsavat Halk Partisi çevreleri olmak üzere ülke içindeki ve muhaceretteki diğer siyasetçi ve aydınların öncülük ettikleri Azerbaycan'ın istiklâl ve hürriyeti davasının Türkiye'deki ana karargâhı ve taşıyıcısı olma misyonunu üstlenmiştir.

Azerbaycan Kültür Derneğinin Ankara'da kurulmasıyla Azerbaycan siyasi muhaceretinin Türkiye'deki faaliyetlerinin ağırlık merkezi İstanbul'dan Ankara'ya kaymıştır. Bundan sonra başta *Azerbaycan* dergisinin yayınlanması olmak üzere muhaceretin tüm faaliyetleri Ankara'dan yürütülecektir.

1 Şubat 1949 tarihinde Mehmet Altunbay², Dr. Hamit Ataman³ ve Aziz Alpaut⁴ tarafından kurulan derneğin nizamnamesinde kuruluş amaçları şöyle sıralanmaktadır:

Azerbaycan'ı, onun tarihini, kültürünü derlemek, işlemek ve yaymak, kitap, dergi ve gazete olarak yayın yapmak ve kültürel toplantılar tertip etmek. Muhtaç Azerilere maddi ve manevi yardımda bulunmak (AKD, 1949: 1). Derneğin tüzüğünde amaçlar daha detaylı bir şekilde ifade edilmiştir: "Azerbaycan'ı tanıtmak, O'nun tarihini, ekonomisini kültürünü, sanatını derlemek, işlemek, yaymak, millî ve tarihi günleri kutlamak. Kitap, dergi, broşür ve gazete olmak üzere her türlü yayın

² Mehmet Altunbay (1911-1987), Gence'de doğmuştur. 1933 yılında Odesa Askeri Hava Okulu'ndan mezun olmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında İran'a kaçmış, orada yaklaşık bir yıllık hapis ve gözetim altında yaşadktan sonra Bağdat'a oradan da Türkiye'ye geçmiştir. Türk Hava Yolları'nda pilot olarak görev yapan Altunbay Türkiye'deki Azerbay-can muhaceretinin faaliyetlerinde aktif görevler üstlenmiştir. Geniş bilgi için bkz. ALTUNBAY, M. (1989). *Hürriyete Uçan Türk Mehmet Altunbay'ın Hatıraları*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları; ATTAR, A. ve ŞİMŞİR, S. (2003). *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınevi, s. 242-244. Şimşir, a.g.e., s. 177-178.

³ Dr. Hamit Ataman (1900-1979). Kars'da doğmuştur. Ağabeyisinin Rus zulmüne karşı çete harbi yürütmesi nedeniyle Ruslar bütün aileyi Basarebya'nın güneyindeki Bolgrad şehrine sürmüş, bu nedenle ortaöğreniminin ilk yıllarını bu kentte bulunan Bolgrad lisesinde okumuştur. 1913 yılında Romanov Hanedanı'nın tahta çıkışının 300. yıldönümü münasebetiyle çıkarılan aftan yararlanan aile Bakü'ye yerleşmiştir. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra millî hükümetin açtığı imtihanı kazanarak Almanya'ya tıp tahsiline gönderilmiştir. Ancak Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından işgali üzerine bursu kesilince kendi imkânlarıyla eğitimine devam ederek mezun olmuştur. Almanya'da bir süre çalıştıktan sonra 1934 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Geniş bilgi için bkz. Şimşir, a.g.e., s. 166-167; Attar ve Şimşir, a.g.e., s. 219-221; KARACA, A. (1996). Azerbaycan Kültür Derneği'nin Kurucusu ve İlk Genel Başkanı Dr. Hamit Ataman. *Azerbaycan*, 311, 22-25; ATAMAN, Ş. (1979). Eşim Dr. Hamit Ataman. *Azerbaycan*, 230, 15.

⁴ Aziz Alpaut (1895-1988) Bakü'de doğmuştur. Estonya'da hukuk tahsili almış, 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan bağımsız olunca bir müddet sorgu hâkimi olarak görev yapmıştır. Azerbaycan'ın işgali üzerine çete mücadelelerine katılmış, tutuklanarak önce idam cezasına çarptırılmış, daha sonra cezası müebbede çevrilmiştir. Sibiry'a sürülmüş ancak buradan kaçarak Moskova ve Bakü üzerinden İran'a oradan da Türkiye ve Romanya üzerinden Almanya'ya gitmiştir. Bir müddet Almanya'da çalışıp, dericilik üzerine eğitim aldıktan sonra 1934 yılında Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşmiştir. Geniş bilgi için bkz. Şimşir, a.g.e., s. 175-176; Attar ve Şimşir, a.g.e., s. 256-258; GÜLER, S. (1986). Babam Dr. Aziz Alpaut. Kayseri: *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, 539-542.

yapmak, konferanslar, seminerler, kültürel toplantılar düzenlemek, sergiler açmak. Muhtaç durumda bulunan yurttaşlarımıza imkân nispetinde maddi ve manevi yardımlarda bulunmak; spor, tiyatro, opera, folklor, müzik, kadın, basın ve gençlik kolları kurmak, folklor ekipleri yetiştirmek, kır ve turistik geziler düzenlemek, öğrenci yurtları açmak (AKD, 1990: 3).

Dernek iç tüzüğü tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayacak şekilde sürekli olarak güncellenmiştir.

Dernek kurulduktan kısa bir süre sonra gerçekleştirilen ilk genel kurul toplantısında başkanlığa Dr. Hamit Ataman, başkan yardımcılığına Dr. Aziz Alpaut, genel sekreterliğe, Feyzi Aküzüm, muhasip üyeliğe Enver Roman, üyeliğe ise Mehmet Altunbay seçilmişlerdir (AKD, 1949: 25). Bu toplantıda üyelerden Dr. İbrahim Badal'ın Mehmet Emin Resulzade'nin derneğin fahri başkanlığına seçilmesi yönünde vermiş olduğu önerge kongre katılımcılarının coşkulu tezahüratları arasında kabul edilmiştir. Mehmet Emin Resulzade *fahri başkanlık* sıfatını ömrünün sonuna kadar üzerinde taşımıştır. Dernek yönetim kurulu 4.5.1949 tarihinde aldığı bir kararla da Mustafa Vekilli, Dr. Esat Ortay, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Şemsettin Günaltay, Fuat Köprülü, Sadık Aran, M. Y. Mehti, Şükrü Saracoğlu ve Besim Atalay gibi dönemin önemli aydınlarını derneğin fahri üyeliğine kabul etmiştir (Şimşir, 2000: 99).

Kurulduğu tarihten itibaren Azerbaycan Kültür Derneği'nde başkanlık görevlerini şu isimler yürütmüşlerdir:

Sıra No	Dernek Başkanı	Başlama Tarihi	Ayrılma Tarihi
1	Dr. Hamit Ataman	1 Şubat 1949	18 Kasım 1953
2	Resul Ünsal	18 Kasım 1953	1 Mart 1955
3	Dr. Hamit Ataman	1 Mart 1955	3 Mart 1957
4	Kerim Oder	3 Mart 1957	2 Aralık 1962
5	Ahmet Yaşat	2 Aralık 1962	20 Aralık 1965
6	Celal Odelli	20 Aralık 1965	6 Mayıs 1966
7	Mehmet Kengerli	6 Mayıs 1966	27 Mayıs 1967
8	İskender Aküzüm	27 Mayıs 1967	10 Aralık 1968
9	Mehmet Kengerli	10 Aralık 1968	2 Eylül 1969
10	Ahmet Yaşat	2 Eylül 1969	26 Aralık 1970
11	İskender Aküzüm	26 Aralık 1970	24 Şubat 1973
12	Feyzi Aküzüm	24 Şubat 1973	24 Şubat 1990
13	Cemil Ünal	24 Şubat 1990	

Derneğin önemli amaçlarından birisi Azerbaycan'ı Türkiye'ye tanıtmak ve Anadolu Türklüğünün Azerbaycan'ın haklı davasına desteğini sağlamak olmuştur. Derneğin yayın organı olan *Azerbaycan* dergisinde derneğin başlıca gayesinin “Azerbaycan kültürünü Anadolu Türklüğüne tanıtmak ve büyük Türk milli topluluğunun bu iki kolu arasındaki edebi ve kültürel bağları daha fazla kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak” olduğu ifade edilmektedir (AKD, 1952: 2). 1958 yılında yaptığı bir konuşmasında dönemin dernek başkanı Kerim Oder'de benzer ifadeleri kullanmaktadır: “Bundan dokuz yıl önce Azerbaycan Kültür Derneğini sizlerin

himmeleri ile kurarken tarihin gayri-müsaıt seyri ile birbirinden ayrı düşmüş iki öz kardeşi kalben ve ruhen yekdiğerine yaklaştırmak amacı ile elimizde bulunan mahdut vasıta ve imkânlardan faydalanarak çalışmağa başlamıştık.” (AKD, 1958:). Oder, ayrıca derneğin etkinliklerini düzenlerken farklı Türk derneklerinin bağdaşma ve kaynaşmalarına azami özen gösterildiğini de sözlerine eklemiştir.

Derneğin kırk yıllık faaliyetinin sonunda dernek yetkilileri yukarıda bahsedilen amaçlara önemli ölçüde ulaşıldığı düşüncesindedirler. Bu durum derneğin 40. kuruluş yıldönümü münasebetiyle yayınlanan bir kitapçıkta şu sözlerle dile getirilmektedir:

Azerbaycan Türklüğü ile dünya Türklüğünün modern Ergenekonu olan Anadolu Türklüğünün dil, tarih, sanat, kültür ve folklor bakımından bir terkip olduğunu, bu kaynaşmayı sağlama cehdini gösterdiğini, 40 yıllık zaman dilimini bir bir adımlayarak arkamıza dönüp baktığımızda ne büyük mesafeler katettiğimizi, kültür bütünlüğümüzün Ege'den Hazar'a dek siyasi ve coğrafi bütün engelleri yırtıp attığını apaçık görmekteyiz. Azerbaycan folklorunun Anadolu'nun her köşesinde yankılandığı, türkülerinin şarkılarının bir baştan bir başa şakıdığını, Azerbaycan'ın her köyünde, kasabasında, her şehrinde, toyunda, düğün ve derneğinde buram buram Anadolu havaları şarkıları ve türkülerinin tüttüğünü, bu şarkı ve türkülerini bilmeyen hanendelerin işsiz kaldıklarını nasıl yorumlayabiliriz? Bütün bunlar 40 yılını dolduran bu kültür ocağının, bir karınca gibi mütevazi çalışmalarının sonucudur. Azerbaycan Kültür Derneği, her adımı, her yönü ve her haliyle Türk'ü Türk'e tanıtmının, sevdirmenin sevincini yaşatmaktadır (AKD, 1989: 1).

Derneğin ilk merkezi Ankara'nın Ulus semtinde dönemin modern binalarından biri olarak inşa edilen Vakıf İşhanı'nda Türkiye Milliyetçiler Derneği ile birlikte kiralanmıştır. Bu dernek binasını uzun süre Cumartesi günleri Azerbaycan Kültür Derneği, Pazar günleri ise Türkiye Milliyetçiler Derneği kullanmıştır (AKD, 1999: 25). 1985 yılında dernek genel merkezi Kızılay, Sakarya caddesine, 1990 yılı sonbaharında ise Kavaklıdere'de bulunan bir binaya taşınmıştır. Dernek, 1992 yılı Ekim ayında günümüzde de dernek genel merkezi olarak kullanılan Kızılay, Bayındır sokaktaki mekânı satın alarak oraya taşınmıştır (AKD, 1999: 28-31).

12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra tüm dernekler gibi Azerbaycan Kültür Derneğinin de faaliyetleri bir süreliğine durdurulmuştur. 16 Eylül 1980 tarihinde mühürlenmiş dernek merkezi dernek yetkililerinin itirazları üzerine bir süre sonra ilgili sıkıyönetim komutanlığınca “faaliyetlerine devamında sakınca görülmemek” açılmasına izin verilmiştir (AKD, 1981: 8-9).

Azerbaycan Kùltür Derneği İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerdeki vatandaşlardan gelen talepler üzerine 1991 yılında Ankara dışındaki merkezlerde de şubeler açılması yönünde karar almıştır. Bu karardan sonra önce İstanbul'da daha sonra Bursa, Antalya, İzmir, Sivas, Kayseri, Turgutlu, Söke gibi birçok merkezde derneğin şubeleri açılmıştır (AKD, 1999: 28).

Azerbaycan Kùltür Derneği Bakanlar Kurulunun 18.5.1994 tarih ve 94/5786 sayılı kararıyla *Kamu Yararına Dernek* statüsü kazanmıştır (AKD, 1999: 33).

2.2. Azerbaycan Kùltür Derneği'nin Faaliyetleri

Azerbaycan Kùltür Derneği kurulduğu günden itibaren amaç ve misyonuna uygun olarak genel olarak kutlama ve anma etkinlikleri, konferanslar, paneller, sempozyumlar düzenlemek, dergi, bülten, broşur yayınlamak, çay, şenlik ve balolar düzenlemek, folklor ekibi teşkil etmek, muhtaç vatandaşlara yardım etmek, üniversite öğrencilerine burs vermek ya da temin etmek gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir. İlk zamanlarda *Nevruz bayramı*, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarih olan 28 Mayıs 1918'in yıl dönümü (*istiklâl ve hürriyet günü*) ve Azerbaycan'ın 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevikler tarafından işgal edililişinin yıl dönümü (*milli matem günü - 27 Nisan şehitler günü*) gibi daha sınırlı sayıda kutlama ve anma etkinlikleri düzenlenirken tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan yeni gelişmelere bağlı olarak düzenlenen etkinliklerin sayı ve nitelikleri sürekli olarak değişmiştir. Dernek faaliyetlerini bünyesinde oluşturduğu kadın, gençlik ve kùltür kolları vb. komisyonlar aracılığıyla yürütmektedir. Günümüzde derneğin gerçekleştirdiği sürekli etkinlikler aşağıda gösterilmiştir.

Sıra	Tarih	Anılan-Kutlanan Olay
1	28 Mayıs	28 Mayıs 1918 tarihli Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümü
2	31 Ocak	31 Ocak 1884 Mehmet Emin Resulzade'nin doğum yıl dönümü
3	6 Mart	6 Mart 1955 Mehmet Emin Resulzade'nin vefatının yıl dönümü
4	31 Mart	31 Mart 1918 Başkent Bakü'nün Rus ve Ermeni çetelerince işgali
5	27 Nisan	27 Nisan 1920 Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kızıl Ordu tarafından işgali
6	15 Eylül	15 Eylül 1918 Türk ordusunun Bakü ve Gence'ye girişi
7	12 Aralık	12 Aralık 1945 Güney Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık günü
8	20 Ocak	20 Ocak 1990 Rusların Bakü'de yaptığı katliamın yıl dönümü
9	26 şubat	26 şubat 1992 tarihli Hocalı soykırımının yıl dönümü
10	12 Ocak	12 Ocak 1920 tarihli Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tanınmasının yıl dönümü
11	22 Ağustos	22 Ağustos 2000 Ebulfez Elçibey'in ölüm yıl dönümü
12	21 Mart	Nevruz Ergenekon Bayramı
13	8 Mart	8 Mart Dünya Kadınlar günü
14	31 Aralık	31 Aralık Dünya Azerbaycanlarının dayanışma (hemreylilik) günü.

Azerbaycan Kùltür Derneği kurulduğu günden itibaren sadece Azerbaycan Türklerini ilgilendiren konularla değil, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk dünyasıyla ilgili gelişmelere de özel önem vermekte ve ihtimam göstermektedir. Her yıl düzenli olarak Anıtkabir'in ziyaret edilmesi,

millî bayramlarda çeşitli kutlama etkinlikleri düzenlenmesi, örneğin Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü münasebetiyle *Azerbaycan* dergisinin 1981 yılında yayınlanan bütün sayılarının Atatürk'e hasredilmesi, 1974 *Kıbrıs Barış Harekati*'nin hemen akabinde dönemin Başbakanı ve Genelkurmay Başkanına kutlama mesajı gönderilmesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi üzerine KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a kutlama mesajı gönderilmesi, 1985 yılında Bulgaristan'da Türklere karşı uygulanan zulüm ve soykırım üzerine "bu zulmün komünist zulmünün yeni bir örneğini teşkil ettiğini belirten" bir bildiri yayınlanarak protesto edilmesi (AKD, 1986: 66-82) derneğin millî konulara karşı hassasiyetini gösteren uygulamalarından sadece birkaç tanesidir.

Derneğin yılda bir kez düzenlediği ve geleneksel hâle getirdiği Azerbaycan Baloları özellikle Azerbaycan ile ilgili siyasi gelişmelere bağlı olarak gelişen toplumsal hassasiyetlerin yoğun olduğu dönemlerde büyük ilgi görerek dönemin siyaset, bürokrasi ve akademi çevrelerinden yoğun katılım sağlanmıştır. Mesela 1987 yılında gerçekleştirilen Azerbaycan Balosu'na dönemin Dış İşleri Bakanı ile Köy ve Tarım Bakanları; 1986 yılında düzenlenen baloya ise Başbakan Turgut Özal ve eşlerinin yanı sıra çok sayıda bakan da katılmıştır (Odlu, 1986: 13).

Derneğin faaliyetleri içerisinde en önemli yeri tutan *konferans ve sempozyumlar* ile *yayın faaliyetleri* aşağıda ayrı başlıklar hâlinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

2.2.1. Konferans ve Sempozyumlar

Azerbaycan Kültür Derneğinin kuruluş amaçlarından ilki "Azerbaycan'ı onun tarihini, kültürünü derlemek, işlemek ve yaymak" (AKD, 1949: 1) olduğu için kurulduğu ilk yıllarda daha yoğun olmak üzere Azerbaycan'ı çeşitli yönleriyle tanıtan çok sayıda konferans ve seminer gerçekleştirmiştir. İlk yıllarda konferansların nispeten fazla olmasının önemli bir nedeninin henüz o yıllarda derneğin bir yayın organının olmamasıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Dernek kurulduğu yıl Azerbaycan'ı çeşitli yönleriyle tanıtıcı kapsamlı bir konferanslar serisi planlamışsa da çeşitli nedenlerle bu konferansların bazılarını gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Kuruluş yıllarında dernek tarafından dernek merkezinde gerçekleştirilen ve Azerbaycan Türklerinin çeşitli problemlerinin ele alındığı mutad Cumartesi toplantıları dışında düzenlenen konferanslardan tespit edilebilenler aşağıda belirtilmiştir (AKD, 1952b: 15-16; AKD, 1952d: 14-15; AKD, 1954: 55-61).

Sıra	Tarih	Konferans Veren ve Konferans Konusu
1	28 Mayıs 1949	Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan Kültür Gelenekleri
2	27 Kasım 1949	Mehmet Emin Resulzade, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı
3	18 Mart 1950	Abdolvahap Yurtsever, Mirza Fethali Ahundzade'nin Hayatı ve Eserleri
4	28 Mayıs 1950	Mehmet Emin Resulzade, Çağdaş Azerbaycan Tarihi
5	26 Nisan 1951	Abdolvahap Yurtsever, Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri
6	19 Mayıs 1951	Mirza Bala, Azerbaycan Tarihinde Türk Almanya

7	26 Mayıs 1951	Kerim Oder, Azerbaycan Ekonomisi
8	5 Nisan 1952	Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan Dil ve Edebiyatının Gelişme Devreleri
9	27 Nisan 1952	Süleyman Tekiner, Azerbaycan'da Fikir Hareketleri
10	1952	A. Vahap Yurtsever, Azerbaycan Şairlerinden Vedadî ve Vâkîf'ın Hayatı ve Eserleri
11	1952	Mustafa Hakkı Türkekul, Azerbaycan Musikisi
12	1952	M. Emin Resulzade, Azerbaycan Cumhuriyeti
13	1953	Mirza Bala Mehmetzade, Azerbaycan Tiyatrosu
14	18 Nisan 1955	Abdullah Battal Taymas, Mehmet Emin Resulzade

Listeden de anlaşılacağı üzere derneğin ilk yıllarında düzenlenen konferanslar Azerbaycan'ın dili, edebiyatı, tarihi, kültürünü ve geleneklerini tanıtmaya yöneliktir. Derneğin aylık yayın organı olan *Azerbaycan* dergisinin 1952 yılında yayınlanmaya başlanmasıyla bu dergide benzer konularla ilgili yazılara yer verildiğinden konferans türü faaliyetlerde uzun bir durgunluk dönemi göze çarpmaktadır. Derneğin düzenlediği konferans ve sempozyum gibi faaliyetlere 1980'li yılların sonlarında Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecine girmesinin yeni bir ivme kazandırdığı görülmektedir. Bu süreçte Azerbaycan Kültür Derneği, Türk Ocakları ile ortaklaşa olarak 26 Mart 1988 tarihinde Ankara'da *Azerbaycan Olayları Sempozyumu* düzenlemiştir. Dernek adına başkan Feyzi Aküzüm'ün bir konuşma yaptığı (AKD, 1988a: 18-24) sempozyumda Prof. Dr. Abdülhaluk Çay *1905-1920 tarihleri arasında Ermenilerin Azerbaycan'da yaptıkları katliam ve terör*, derneğin genel başkan yardımcısı Cemil Ünal, *Ermenilerin yaptıkları katliam ve terörün kaynakları ve perde arkasında oynanan siyasi oyunlar*, dernek genel sekreteri Ahmet Karaca *Şiirimizde Ermeni terör ve katliamı* başlıklı tebliğlerini sunmuşlardır (AKD, 1988b: 287-301).

Azerbaycan Kültür Derneği, Azerbaycan İlimler Akademisi ile iş birliği hâlinde 1-6 Nisan 1991 tarihleri arasında Bakü'de *Muhaceret hayatında Azerbaycan edebiyatı* konulu bir sempozyum da düzenlemiştir. Türkiye'den 38 kişilik bir katılımın olduğu sempozyumda yüzden fazla tebliğ sunulmuştur. Bu sempozyumun açılış konuşmasını Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey yapmıştır. Sempozyum sırasında Azerbaycan Halk Cephesi lideri ile ilk kez resmî bir görüşme gerçekleştirilmiş ve bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu ilişkinin bir yansıması olarak Azerbaycan Kültür Derneği ve Azerbaycan İlimler Akademisinin ortak bir faaliyeti olarak Ankara'da 3-9 Mayıs 1991 tarihleri arasında *Doğumunun 850. yılında Azerbaycanlı şair Genceli Nizami* sempozyumu düzenlenmiştir.

2.2.2. Yayın faaliyetleri

Azerbaycan Kültür Derneğinin faaliyetleri içerisinde basın-yayın faaliyetleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle derneğin ilk açıldığı yıllarda görsel medya imkânlarının olmaması tanıtım ve propaganda faaliyetlerinin ancak matbuat yoluyla gerçekleştirilebilmesi derneğin

sürelî yayımlar, kitap ve broşürler yayınlamaya önem vermesini zorunlu kılmıştır. Azerbaycan Kültür Derneği'nin yayıncılık alanındaki faaliyetleri aşağıda *kitaplar* ve sürelî yayın olan *Azerbaycan* dergisi olmak üzere iki alt başlık altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

Kitaplar

Azerbaycan Kültür Derneği, ilk kurulduğu yıllarda Azerbaycan'ın istiklâl davasını ve Azerbaycan'ı çeşitli yönleriyle tanıtan çok sayıda eserin yayınlanmasına özen gösterilmiştir. Ancak 6 Mart 1955 tarihinde Mehmet Emin Resulzade'nin, 8 Mart 1959 tarihinde ise Mirza Bala'nın vefat etmeleri dernek bünyesinde bir sarsıntı yaratarak derneğin tüm faaliyetlerinde olduğu gibi yayıncılık alanında da bir durgunluğa sebep olmuştur. Bu dönemde dış politikada yaşanan Kıbrıs Meselesi ile iç politikada gerçekleşen 27 Mayıs Askerî Darbesinin derneğin faaliyetlerinin yavaşlamasında etkili olduğu söylenebilir (Şimşir, 2000: 124-125).

Azerbaycan Kültür Derneğinin 24 Şubat 1973 tarihinde gerçekleştirilen olağan genel kurul toplantısında başkanlığına Feyzi Aküzüm seçilmiş ve bu görevi 24 Şubat 1990 tarihine kadar sürdürmüştür. Aküzüm'ün başkanlığı döneminde özellikle 1978 yılından itibaren yayın faaliyetlerinde bir canlanma gözlenmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin genel siyaset anlayışında Türk dünyasının meselelerine duyulan ilginin artması derneğin yayın politikasını da etkilemiş, ilk zamanlarda konu bakımından genellikle Azerbaycan ile sınırlı tutulan yayın faaliyetleri genel *Türk tarihi*, *Türklük meseleleri* ve *Türk Dünyası* ile ilgili konuları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kurulduğu günden itibaren derneğin yayınladığı kitaplar aşağıda gösterilmiştir (Şimşir, 2000; AKD, 1999; URL-1).

Sıra	Yazar ve Yayın Bilgileri
1	Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan Kültür Gelenekleri, Ankara 1949.
2	Mehmet Emin Resulzade, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Ankara 1950.
3	A. Vahap Yurtsever, Mirza Fethali Ahundzade'nin Hayatı ve Eserleri, Ankara , 1950.
4	Mehmet Emin Resulzade, Çağdaş Azerbaycan Tarihi, Ankara , 1951.
5	A. Vahap Yurtsever, Azerbaycan Dram Edebiyatı, Ankara, 1951.
6	A. Vahap Yurtsever, Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri, Ankara, 1951.
7	Mirza Bala, Azerbaycan tarihinde Türk Albanya, Ankara, 1951.
8	Kerim Oder, Azerbaycan Ekonomisi, Ankara, 1952.
9	A. Vahap Yurtsever, Azerbaycan Edebiyatında Vedadi ve Vâkıf'ın Yaratıcılığı, Ankara, 1952
10	Elmas Yıldırım'ın Seçilmiş Şiirleri, Ankara, 1953.
11	Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan Dil ve Edebiyatının Dönüm Noktaları, Ankara, 1953.
12	Prof. İ. Kayabalı- C. Arslanaoğlu, Azerbaycan Türkleri Kültür Tarihinin Ana Hatları, Ankara 1978.
13	Mehmet Emin Resulzade, Milli Tesanüd, Ankara, 1978.
14	Prof. İ. Kayabalı- C. Arslanaoğlu, Başlangıç ve Sonuçlarıyla Doksanüç Savaşı, Ankara 1978,
15	Prof. İsmail Kayabalı- Cemender Arslanaoğlu, Türk Milli Kültürü, Ankara, 1981.
16	Ahmet Karaca, Azerbaycan'ın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış, Ankara, 1982.
17	Dr. A. Baycan, Gönül Sazından, Ankara 1983.
18	M. Emin Resulzade, Azerbaycan Kültür Gelenekleri ve Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Ankara 1984.

- 19 Prof. İsmail Kayabalı- Cemender Arslanaoğlu, Bulgar Türkleri, Ankara, 1985.
- 20 C. Arslanoğlu, Kars Milli İslam Şurası ve Cenubi Garbi Kafkas Muvakkata-i Milliyesi Ankara, 1986.
- 21 Şükrü K. Seferoğlu- Adnan Müderrisoğlu, Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1986.
- 22 C. Arslanoğlu, Türklerin İslam Dinini Kabulü ve K. Doğu Anadolu'da Türk İslam Medeniyeti, Ankara 1986.
- 23 Azerbaycan Türk Edebiyatı Tarihinde Abide Şahsiyetler, Ankara, 1987.
- 24 Prof. Orhan Türkdoğan, Doğu Anadolu'nun Sosyal Yapısı, Ankara 1987.
- 25 İshak Sungurluoğlu, Harput Yollarında (seçmeler), Ankara 1987.
- 26 Azerbaycan Türk Edebiyatı Tarihinde Abide Şahsiyetler II, Ankara 1987.
- 27 Doç. Dr. Enver Konukçu, Köroğlu'na Kadar Bingöl, Ankara, 1987.
- 28 Cemil Ünal, Türk ve İslam Aleminde Azerbaycan'ın Yeri, Ankara 1987.
- 29 Dr. A. Baycan, Dağ Çiçekleri, Ankara, 1987.
- 30 Sadi Bayram, Güney Doğu Anadolu'da Proto Türk İzleri, Ankara 1988.
- 31 Azerbaycan Türk Edebiyatı Tarihinde Abide Şahsiyetler III, Ankara 1987.
- 32 Saltanat ve Halifelik (Kaldırılmalı mı idi?), Ankara 1988.
- 33 Prof. Dr. Ekrem Ruhi Fırlalı, Atatürk ve Din, Ankara, 1988.
- 34 Prof. Dr. Abdurrahman Güzel- Ş. Kaya Seferoğlu, Atatürk ve Milli Birlik, Ankara, 1988.
- 35 Yılmaz Öztuna, XX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Şark Meselesi, Ankara, 1989.
- 36 Basınımızda Türkiye Meseleleri, Ankara, 1989.
- 37 Dağlık Karabağ: Hayaller ve Gerçekler, Ankara, 1989.
- 38 Prof. Dr. Mehmet Saray, Kıyafet ve Laiklik, Ankara, 1989.
- 39 Melahat Altunbay, Hürriyete Uçan Türk, Mehmet Altunbay'ın Hatıraları,
- 40 Yılmaz Öztuna, Die Ostfragen Im Letzten Vietrel Des XX. Jahrhunderts, Ankara, 1989.
- 41 Yılmaz Öztuna, Question D'orinet Durant Le Dernier Quart du XX. Siecle, Ankara, 1989.
- 42 Ahmet Kabaklı, Güneydoğu Yakından, Ankara, 1990.
- 43 Mirza Bala Mehmetzade, Milli Azerbaycan Hareketi, Ankara, 1991.
- 44 Ahmet Kabaklı, Doğudan Doğu, Ankara, 1993.
- 45 Elmas Yıldırım, Yiğitlere Sesleniş, Ankara, 1995.
- 46 Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan Problemi, Ankara 1996.
- 47 Genocide (1895-1922) Ankara, 1996.
- 48 Prof. Cemil Hasanlı, Azerbaycan Tarihi (1918-1920) Ankara, 1998.
- 49 Dr. Sebahattin Şimşir, Azerbaycanlılar'ın Türkiye'de Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri, Ankara, 2000.
- 50 Alesker Aleskerli-Elşad Mahmudov, Azerbaycan Misak-ı Millisi, Ankara, 2002.
- 51 Rizvan Genberli, Azerbaycan'da Gazeteci, Gazetecilik, Ankara, 2003.
- 52 Ali Erol, Azatlık Destanı
- 53 Ali Erol, Azerbaycan Şiirinde Romantizm, İzmir, 2007.

Yukarıdaki yayın listesinde de görüldüğü gibi derneğin ilk kurulduğu yıllarda yayınlanan kitaplar daha çok Azerbaycan'ı çeşitli yönleriyle tanıtmaya yönelik eserler iken 1970'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'de sağ siyasetin güçlenmesi ve *Türklük*, *Türk tarihi* ve *Türk Dünyası* gibi kavramların değer kazanmasına paralel olarak yayınların konu bakımından çeşitlendiği, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren Azerbaycan'la ilgili yayınların tekrar arttığı anlaşılmaktadır.

Azerbaycan Dergisi

Mehmet Emin Resulzade, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya şartlarında kültürel sahanın önem kazanacağını farkında olduğundan Azerbaycan istiklâl ve hürriyeti mücadelesini kültürel sahada vermek üzere 1949 yılında Azerbaycan Kültür Derneğini kurmuş,

bir süre sonra sıra bu fikrî mücadelede aracılık edecek bir yayın organının teşkiline gelmiştir. Derneğin dördüncü olağan kongresinde bu konu gündeme getirilmiş, yayın organının cinsi, yayın sıklığı ve ismi gibi konular tartışılmıştır. Yapılan tartışmalar Mehmet Emin Resulzade'nin daha kalıcı olacağı düşüncesiyle aylık bir dergi çıkarılması yönündeki önerisinin genel kabul görmesiyle sonuçlanmıştır. Toplantıda çıkarılacak derginin isminin *Azerbaycan* olması önerisi ise ileriki yıllarda uzun süre derneğin başkanlığını yürütecek olan Feyzi Aküzüm'den gelmiştir (AKD, 1962: 70). Derginin ilk sayısında *Azerbaycan Kültür Derneği Yönetim Kurulu* imzasıyla yayınlanan *yayına başlarken* başlıklı sunuş yazısında derginin çıkarılmasındaki temel gaye şu sözlerle açıklanır:

Azerbaycan Kültür Derneği dördüncü kongre üyelerinin dileklerine uyararak bu küçük ve mütevazı derginin neşriyle yayın programını biraz daha genişletmiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar sadece ilmi, edebi ve tarihi konferansların neşri ile iktifa eden derneğimiz, Ankara'da ve taşrada bulunan üyeleriyle kültürel bağlarını daha fazla sağlamlaştırmak gayesiyle bu sefer bir derginin yayınlanmasına lüzum duymuştur. Şimdilik ayda bir defa neşredilecek olan bu dergimiz vasıtasıyla derneğimizin üç seneyi aşan çalışmaları hakkında mufassal bilgi vereceğimiz gibi Anadolu Türklüğüne bunca manen ve maddeten yakın ve komşu bulunan Azerbaycan Türklüğünün tarihi, edebiyatı, sanatı, tiyatro hayatı hususlarında yurttaşlara mümkün mertebe geniş bilgiler vermeğe gayret edeceğiz. Öyle sanıyoruz ki; her Türk ırkının ve kanının icabı olarak, yakın ve uzak kardeşlerini hiç olmazsa kültür bakımından tanımak, öğrenmek, tanıtmak ve öğretmekle mükelleftir. Türklüğün şanlı mazisi gibi, parlak geleceği de bu tanıma ve tanıtmaya bağlıdır (AKD, 1952c: 3).

Azerbaycan dergisi Azerbaycan siyasi muhaceretinin 1923-1931 yılları arasında Türkiye'de çıkardığı yayın organlarının yeni bir halkasını teşkil etmektedir. Bu durum derginin sekizinci yılını doldurması münasebetiyle *yazı heyeti* imzasıyla yayınlanan yazıda şu sözlerle dile getirilmektedir:

Böylece tam sekiz senedir Azerbaycan dergisi milli davamızın bayraktarlığını şerefle ifa etmektedir. Bu kutsal vazife, merhum milli önderimiz Mehmet Emin Resulzade'nin uğurlu elleriyle Yeni Kafkasya, Azeri Türk, Bildiriş, İstiklâl ve Kurtuluş gibi daha önce Azerbaycan davasının bayraktarlığını yapmış bulunan şanlı neşir organlarımızdan devralınarak dergimize teslim edilmiştir... İşte bundan dolayıdır ki Azerbaycan dergisi her şeyden önce bir ülkü dergisi olmuştur. Muayyen ve sağlam bir mefkureye hizmet eder. Memleket davasını bütün cepheleriyle temsil eder. Milli davamıza temel teşkil eden prensiplere sınıksız bağlıdır... Bütün mahkum Türk illeri arasında hakiki bir ahengin kurulmasına sa'y eder (AKD, 1960: 3).

Azerbaycan dergisi, dernek yönetim kurulunun kararıyla Ocak 1966 sayısından itibaren *Azerbaycan Aylık Türk Kültür Dergisi* adıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Aynı kararlar derginin başyazarlığına Vahap Yurtsever, genel yayın müdürlüğüne Kerim Alhan (Yaycılı), sorumlu müdürlüğüne ise Ahmet Yaşat getirilmiş; ayrıca başyazarın, genel yayın müdürünün ve sorumlu müdürün görevleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir (Şimşir, 2000: 126).

1966 yılından itibaren derginin üç aylık olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Buna rağmen dergi 1968 Temmuzundan itibaren 6 ay süreyle maddi imkânsızlıklar nedeniyle yayınına ara vermek zorunda kalmıştır (AKD, 1969: 27).

1993 yılından itibaren altı aylık periyodlarla yılda iki sayı çıkarılmaya başlanan dergide ilk sayısından itibaren yayınlanan makaleler bibliyografik dizin haline getirilerek derneğin resmî web sitesinde yayınlanmıştır (URL-2).

Dergide genel olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığına son veren Bolşevik işgalini, Müsavat Partisi ve liderlerini, Azerbaycan'ı tarihi coğrafyası, kültürü, folklorü gibi çeşitli yönleriyle ele alan yazıların yanı sıra Türkiye ve Türk Dünyasıyla ilgili yazı ve haberler, Türk dünyasıyla ilgili yayınlanmış kitap ve dergi tanıtımları, Azerbaycan Kültür Derneği ve Türk dünyası ile ilgili diğer derneklerin faaliyetleri, biyografi, şiir, öykü ve piyes gibi edebî türlerin örneklerine yer verilmektedir.

Azerbaycan dergisi tarihsel süreç içerisinde günün şartlarına ve oluşan ihtiyaçlara göre isim, yayın sıklığı, kağıt ve baskı kalitesi gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra içerik yönünden de sürekli değişime uğramıştır. Ancak dergi yüklendiği Azerbaycan'ın hürriyeti ve istiklâl davası, Azerbaycan Türklüğünün tanıtılması, haklarının savunulması misyonundan asla taviz vermemiştir. Dergi tıpkı derneğin genel duruşunda olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti ve Türk dünyasının sevicine, kederine, tasanına duyarlı bir yayın politikası izlemiştir. Özellikle 1970'li yıllarda itibaren Türk dünyasının meselelerine daha çok ağırlık verilen dergide genel Türk tarihi, kültürü, Türklük meseleleri ile ilgili yazılara da bolca yer verilmiştir. Dergi önemli gelişmelerin yaşandığı dönemlerde ya da önemli yıldönümlerinde özel sayılar veya özel dosyalar yayınlamıştır.⁵

⁵ Azerbaycan dergisinin 213. sayısı (Ocak-Şubat-Mart 1975) *M. Emin Resulzade Özel Sayısı*, 215. sayısı (Temmuz-Ağustos-Eylül 1975) *Esir Milletler Özel Sayısı*, 218. sayısı (Nisan-Mayıs-Haziran 1976) *Azerbaycan Özel Sayısı*, 223. sayısı (Temmuz-Ağustos-Eylül 1977) *İran Türkleri Özel Sayısı*, 227. sayısı (Temmuz-Ağustos-Eylül 1978) *1877-1878 (93 Harbi) Harbinin 100. Yıldönümü Özel Sayısı*, 256. sayısı (Nisan-Mayıs-Haziran 1986) *Ermeni Katliamları Özel Sayısı* olarak yayınlanmıştır. Derginin 1981 yılında yayınlanan 235. sayısı (Ocak-Şubat-Mart 1981) *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Özel Sayısı* olarak yayınlanırken aynı yıl yayınlanan diğer tüm sayılar da Atatürk'e hasredilmiştir. Aynı şekilde derginin 247. sayısı (Ocak-Şubat-Mart 1984) *M. Emin Resulzade'nin Doğumunun 100. Yıldönümü Özel Sayısı* olarak yayınlanmış, aynı yıl yayınlanan diğer sayılar M. Emin Resulzade'ye hasredilmiştir. 1977 yılından başlayarak dergi içerisinde İsmail Kayabalı ve Cemender Aslanoğlu tarafından hazırlanan kapsamlı özel dosyalar yayınlamıştır. Bu dosya konularından bazıları şöyledir: *Azerbaycan Türkleri: Kültür Tarihinin Ana Hatları* (222. Sayı), *İran Türkleri* (223. Sayı), *Orta Asya Türklüğünün Tarihi ve Çağdaş Durumu* (224. Sayı),

Azerbaycan dergisi özellikle haber alma imkânlarının kısıtlı olduğu *soğuk savaş* yıllarında elindeki sınırlı imkânlarla demir perde gerisinde olup bitenlerle ilgili Türk ve dünya kamuoyunu bilgilendirme, Azerbaycan'ın istiklâli ve hürriyeti davasını canlı tutarak takipçisi olma, Azerbaycan'ı tanıtmaya ve haklarını savunma, başta Azerbaycan olmak üzere Türk dünyasının meseleleri hakkında Türk ve dünya kamuoyunu bilgilendirmek ve bu meselelere karşı kamuoyu ilgi ve hassasiyeti oluşturmaya çalışma yönünde izlediği yayın politikasıyla çok zor dönemlerde kritik bir misyonu başarıyla yerine getirmiştir.

Azerbaycan dergisi istikrarlı yayın hayatını yaklaşık 65 yıldan beridir sürdürmektedir. Dergi 1950'lerin başından günümüze kadar başta Azerbaycan olmak üzere Türk dünyası ile ilgili gelişmeleri takip edebilmek için önemli bir bilgi kaynağı durumundadır. Dergi aynı zamanda derneğin tarihini, politikalarını ve faaliyetlerini takip etmek isteyenler için eşsiz bir arşiv niteliği de taşımaktadır.

2.3. Azerbaycan'ın Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan Kültür Derneği

1980'li yılların ortalarında başlayan ve SSCB'yi çöküşe götüren süreç Azerbaycan Kültür Derneği tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bu dönemde dernek Azerbaycan'daki bağımsızlık taleplerini desteklerken, bağımsızlık süreciyle eş zamanlı olarak gelişen Ermenilerin Azerbaycan'dan toprak talepleri, başta Erivan olmak üzere Azeri Türklerini göçe zorlamak için uyguladıkları baskı ve katliamlar ile Karabağ'ı işgal girişimleri karşısında tüm imkânlarını seferber etmiş ve en sert tepkiyi göstermiştir.⁶ Dernek bu süreçte “tarihin omuzlarına yüklediği ağır yükün bilinci ve sorumluluğu ile” (AKD, 1999: 27) Azerbaycan halkının sesi olmaya çalışmıştır. Bu amaçla Türkiye'de ve dünyada kamuoyu yaratmak ve toplumu gelişmelerden haberdar etmek için yurdun çeşitli yerlerinde mitingler düzenlemiş, dernek bünyesinde bir basın merkezi oluşturarak Azerbaycan Halk Cephesinden elde ettikleri anlık bilgilerle kamuoyu bilgilendirmiştir. Azerbaycan'da yaşananlar gerek derneğin yayın organı *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, gerekse dernek merkezinde düzenlenen toplantılarla dile getirilmiştir (AKD, 1999: 27).

Azerbaycan'ın Güney Sınırlarının Tarihi (225. Sayı), *Doksan Üç Harbi (1877-1878) Yüzüncü Yıldönümü Anısına* (227. Sayı), *Azerbaycan'ın ve Kuzeybatı Anadolu'nun Kuzeydoğu Sınırlarının Tarihi* (228. Sayı).

⁶ Azerbaycan Kültür Derneğinin yayın organı olan *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*'nin 263. sayısı (Ocak-Şubat-Mart 1988) *Azerbaycan Olayları Özel Sayısı* olarak yayınlanmıştır. 306 sayfa olarak yayınlanan bu özel sayıda Ermeni olaylarıyla ilgili şu yazılara yer verilmiştir: *Azerbaycan Türkleri Ermeni-Rus Oyununu Bozdu*, Kars milletvekili Sabri Aras, *Azerbaycan Türkleri İle ilgilenmeye Hakkımız Var*, Feyzi Aküzüm, *Azerbaycan Olayları Sempozyumu*, Cemil Ünal, *Ermeni Meselesi ve Azerbaycan Olayları*, Ahmet Karaca, *Ermenistan'ın Azerbaycan'dan toprak talepleri, Azerbaycan Olayları Türk Ocakları Kurultayında, Azerbaycan Olayları İslam Ülkeleri Konferansında*, İğdıroğlu, *Karabağ'da Talan Var*, Müştak Karabağ, *Karabağ Verilmez*, Şiir, Ermeni Zulmü, Yasin Aslan, *Azerbaycan Aydınlarının Reaksiyonlar*, *Basında Azerbaycan Olayları Konusunda Yayınlanan Başmakale, Yorum, Röpartaj ve Haberler*, Prof. İsmail Kayabalı-Cemender Aslanoğlu, *Azerbaycan Türkleri Soykırımında Yeni Boyutlar*. Bkz. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (263).

Bu gelişmeler karşısında *Azerbaycan Milli Merkezi* de Karabağ ve Nahçıvan konusunda bir basın toplantısı düzenleyerek Ermenilerin haksız ve mesnetsiz taleplerini reddetmiştir (AKD, 1988c: 8-15).

Bu süreçte Azerbaycan Kültür Derneği, Türk Ocakları Derneği ile birlikte 26 Mart 1988 tarihinde Ankara’da *Azerbaycan Olayları Sempozyumu* düzenlemiştir (AKD, 1988b: 290).

Dernek 1988 yılından başlayarak Azerbaycan ile eğitim, kültür, sosyal yardım vb. konularda başlattığı ilişkileri aralıksız olarak devam ettirmiştir. Derneğin bu dönemde başta Azerbaycan Halk Cephesi olmak üzere Azerbaycan İlimler Akademisi, Azerbaycan Yazarlar Birliği, Azerbaycan Gazeteciler Birliği vb. birçok kurum ve kuruluşla ilişki ve iş birliği geliştirdiği görülmektedir. Derneğin bu ilişkileri kısa sürede somut adımlara dönüşmüştür. Bunun ilk örneğini Azerbaycan Kültür Derneği ile Azerbaycan İlimler Akademisi’nin ortaklaşa olarak 1-6 Nisan 1991 tarihleri arasında Bakü’de düzenledikleri *Muhaceret hayatında Azerbaycan edebiyatı* sempozyumu oluşturmuştur. Sempozyum vesilesiyle Bakü’de Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey ile ilk kez resmi bir görüşme gerçekleştirilmiş ve bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu ziyaret esnasında ayrıca Azerbaycan Başbakanı Hasan Hasanov’la da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu ilişkilerin somut bir ifadesi olarak Azerbaycan Kültür Derneği ve Azerbaycan İlimler Akademisinin iş birliği ile Ankara’da 3-9 Mayıs 1991 tarihleri arasında “Doğumunun 850. yılında Azerbaycanlı şair Genceli Nizami sempozyumu düzenlenmiştir” (URL-3).

Dernek, bu dönemde Azerbaycan’dan herhangi bir nedenle Ankara’ya gelenlerin ziyaret ettikleri bir ocak olmuştur. Bu çerçevede dernek 1989 yılında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramına katılmak üzere Azerbaycan’dan gelen çocuklara da ev sahipliği yapmıştır. Yine 1989 yılında ünlü Azerbaycanlı şair Bahtiyar Vahapzade, Vatan Cemiyeti Başkanı Elçin Efendiyev, Azerbaycan Tıp Enstitüsü Direktörü Prof. Nurettin Rızayev, meşhur Azerbaycanlı tarihçiler Abbas Zamanov ve Ziya Bünyadov, Kafkasya Müslümanlarının dini lideri Allahşükür Paşazade de derneği ziyaret etmişlerdir (URL-3). Haziran 1991’de Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Azerbaycan Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov da dernek merkezini ziyaret etmiştir (AKD, 1999: 29).

Dernek Azerbaycan’la ilgili çok hızlı gelişmelerin yaşandığı bu dönemde çok yönlü ve aktif bir tutum sergilemiştir. Örneğin 1991 yılında devam eden Karabağ olayları nedeniyle cephede yaralanan Azerbaycan Türkleri için bir bağış kampanyası düzenlerken aynı yıl Azerbaycan Halk Cephesi ile yaptığı bir anlaşmayla Bakü’de yapılan bir sınavla seçilen 50 öğrenciyi Türkiye’ye getirerek Ankara, İstanbul İzmir ve Bursa gibi şehirlerde bulunan üniversitelere yerleştirerek yükseköğrenim görmelerini sağlamıştır. Millî Eğitim Bakanlığı bir

süre sonra Azerbaycan Kültür Derneğinin uyguladığı bu modeli örnek alarak bu uygulamayı Türk dünyasının tamamını kapsayacak şekilde uygulayacaktır (AKD, 1999: 29).

Azerbaycan'da 7 Haziran 1992 tarihinde yapılan genel seçimleri Azerbaycan Halk Cephesinin kazanmasından sonra Azerbaycan Kültür Derneği ile Azerbaycan hükümeti arasındaki ilişkilerin daha da geliştiği görülmektedir. Bu süreçte Azerbaycan Kültür Derneği "Azerbaycan'da demokratik, laik, insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğünü ön planda tutan bir devlet kurulması yönündeki çalışmalara aktif olarak katılmıştır" (AKD, 1999: 30). Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey Azerbaycan Kültür Derneği Başkanı Cemil Ünal'ı Toprak Reformu Bakanı olarak kurduğu kabineye alırken dernek üyelerinden emekli general Yaşar Demirbulak'ı da Azerbaycan millî ordusunun teşekkülünde fikirlerinden yararlanmak üzere devlet başkanı müşaviri olarak görevlendirmiştir.

Ebulfez Elçibey Azerbaycan devlet başkanı seçildikten sonraki ilk resmî gezisini Haziran 1992'de Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Elçibey bu gezisi sırasında Azerbaycan Kültür Derneğini ziyaret ederek dernek şeref defterine duygu ve düşüncelerini yazmış, ayrıca Azerbaycan siyasi muhaceretinin lideri ve Azerbaycan Kültür Derneğinin onursal başkanı Mehmet Emin Resulzade'nin kabrini de ziyaret etmiştir (URL-3).

Sonuç ve Öneriler

Azerbaycan Kültür Derneği, Azerbaycan siyasi muhaceretinin Mehmet Emin Resulzade'nin 1947 yılında Türkiye'ye dönmesiyle başlayan ikinci faaliyet döneminde mücadelenin kültür cephesini sürdürmek üzere 1 Şubat 1949 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Derneğin Ankara'da kurulmasıyla Azerbaycan siyasi muhaceretinin faaliyet merkezini İstanbul'dan Ankara'ya taşımış ve siyasi ve kültürel faaliyetlerini buradan yürütmeye başlamıştır.

Mehmet Emin Resulzade liderliğindeki Azerbaycan muhaceretinin bir dernek kurmak suretiyle mücadelelerine yasal ve kurumsal altyapı oluşturmak istemelerinde bir süre önce sona eren İkinci Dünya Savaşı'ndan SSCB'nin güçlenerek çıkması karşısında Türkiye'ye yerleşerek uzun soluklu olacağı anlaşılan bir mücadeleye hazırlık yapmak ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde özellikle liberal-demokratik Batı dünyasında sivil toplum ve kültürel hak mücadelelerinin önem kazanacağına dair öngörülerinin etkili olduğu söylenebilir.

Azerbaycan Kültür Derneği, Azerbaycan siyasi muhaceretinin Azerbaycan'ın istiklâli ve hürriyeti misyonunun takipçisi ve taşıyıcısı olmakla beraber resmi nizamnamesinde derneğin amaçları Azerbaycan'ı çeşitli yönleriyle tanıtmak, bu yönde yayın ve faaliyetler yürütmek ve muhtaç Azerilere yardım etmek olarak belirtilmiştir. Dernek Azerbaycan Türkleri ile Anadolu

Türklerini yakınlaştırmak, Azerbaycan Türklerinin mücadelelerine Anadolu Türklüğünün desteğini sağlamak gayesi de gütmüş ve faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.

Dernek, kurucuları ve faaliyetleriyle Türkiye’de gerek siyaset ve bürokrasi çevrelerinde gerekse kamuoyunda genellikle hüsnü kabul ile karşılanmışlardır. Bu durumun nedenleri olarak Azerbaycan Türkleriyle olan etnik ve dini yakınlık, Sovyet işgaline uğramış kardeş bir milletin yadigarları olarak görülmeleri, Sovyetlere karşı verdikleri mücadelenin yarattığı sempati, Azerbaycan muhacereti içinde önemli bir ağırlığa sahip olan Müsavatçıların faaliyetlerinin Azerbaycan’da millî ve modern bir devlet kurmaya yönelik olması yönünden Türkiye Cumhuriyetiyle aradaki ideolojik yakınlık, muhaceretin önde gelen temsilcilerinin iyi eğitim görmüş aydınlar olarak Azerbaycan Türklerini layıkıyla temsil edebilecek donanımda olmaları sayılabilir. Derneğin faaliyetlerinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kanun nizam ve geleneklerine, mili hassasiyet ve çıkarlarına azami duyarlılık göstermesi, Türk dünyasının sorunlarını dile getirip sahiplenmesi, onların keder ve sevinçlerine ortak olması da Azerbaycan muhaceretinin ve dernek çevresinin geniş kesimler tarafından sempatiyle karşılanması ve desteklenmesinde etkili olmuştur.

Azerbaycan Kültür Derneği soğuk savaş döneminin en zor şartlarında sınırlı imkânlarla Azerbaycan siyasi muhaceretinin sesi olmuş, Azerbaycan’ın istiklâli ve hürriyeti davasını takip ve tanıtmaya misyonunu üstlenmiştir. Dernek ayrıca Azerbaycan tarihinin, kültürünün ve musikisinin Anadolu Türklüğüne tanıtılmasında ve sevdirmesinde de önemli rol oynamıştır.

Dernek kurulduktan sonraki ilk yıllarda konferanslar ve yayınladığı kitaplar vasıtasıyla, 1952 yılından itibaren ise çıkarmaya başladığı aylık Azerbaycan dergisinde yayınlanan çeşitli yazılar, makaleler ve haberler vasıtasıyla Azerbaycan ve Türk dünyasını Türkiye kamuoyuna tanıtmış ve Türk dünyasının meselelerini gündeme getirmiş ve bu konularda Türk toplumunda farkındalık yaratmıştır.

1950’li yıllarda gerek derneğin genel faaliyet politikası gerekse derneğin yayın organı olan Azerbaycan dergisinin yayın politikası Azerbaycan’ın istiklâli davasını, tarihini, coğrafyasını, Müsavat Partisi ve liderlerini tanıtmaya yönelikken 1970’li yıllarda genelleşerek Türklük meselelerine ve Türk dünyasına doğru kaydığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Azerbaycan ile ilgili konular yanında Türk Dünyasının meseleleri sıkça ele alınmış, özellikle Sovyet yönetimi altındaki *esir milletlerin* sesi olmaya çalışılmıştır. Dernek yayın ve faaliyetleriyle Türkiye’nin iç siyasetinde de belli bir etkinlik kazanmış ve yetmişli yılların ortalarından itibaren sağ siyasetin ilgi odağı hâline gelmiştir.

Dernek 1980’li yılların ortalarından itibaren başlayan ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını elde etmesiyle sonuçlanan süreci yakından takip etmiştir. Bu dönemde mitingler ve basın toplantıları düzenlemek, basın bildirimleri yayınlamak, uluslararası örgütlere başvurmak suretiyle Azerbaycan’ın bağımsızlık mücadelesine destek olmuş, aynı dönemde ortaya çıkan Ermenilerin toprak talepleri ve saldırıları karşısında Azerbaycan’ın haklarını savunmuştur.

Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey’in Azerbaycan’da 1992 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini kazanması üzerine dernek başkanı Cemil Ünal’ı Toprak Reformu Bakanı olarak kabineye almıştır. Bu girişimi Ebulfez Elçibey’in şahsında Azerbaycan Halk Cephesinin Türkiye’deki Azerbaycan siyasi muhaceretinin yetmiş yıllık mücadelesine ve Mehmet Emin Resulzade’nin manevi mirasına duyduğu saygının sembolik bir ifadesi olarak değerlendirmek mümkündür. Elçibey aynı dönemde derneğin üyelerinden emekli general Yaşar Demirbulak’ı da Azerbaycan’a davet ederek Azerbaycan millî ordusunun kurulması aşamasında fikirlerinden yararlanmak üzere devlet başkanı müşaviri olarak görevlendirmiştir.

Azerbaycan Kültür Derneğinin tüzüğünde yazılı olmasa da Azerbaycan millî muhaceretinden devralarak üstlendiği Azerbaycan’a istiklâlini ve hürriyetini kazandırma misyonunun Azerbaycan’ın 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle tamamlandığı söylenebilir. Yine de dernek günümüzde Azerbaycan ve Türk dünyasının sorunlarıyla ilgilenmekte ve Azerbaycan ile Türkiye arasında kültürel ilişki ve iş birliğinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir.

67 yıllık mazisi, tecrübesi ve geleneğiyle önemli bir tarihsel misyonu üstlenmiş olan Azerbaycan Kültür Derneğinin birikim ve tecrübelerinden layıkıyla yararlanabilmek için Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri tarafından derneğin iki ülke insanları arasında özellikle kültürel ilişkilerinin geliştirilmesinde daha etkin rol oynayabilecek özel statülü bir kültür kurumu hâline dönüştürülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- AKD (1949). *Azerbaycan Kültür Derneği Nizamnamesi*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O.
- AKD (1952a). Derneğimiz Hakkında. *Azerbaycan*, 1 (2), 2.
- AKD (1952b). Dernek Çalışmaları. *Azerbaycan*, 1 (2), 15-16.
- AKD (1952c). Yayına Başlarken. *Azerbaycan*, 1(1), 3.
- AKD (1952d). 1952 Yılı Çalışma Raporu. *Azerbaycan*, 1 (12), s. 14-15.
- AKD (1954). Derneğimizin Altıncı Yıllık Kongresi. *Azerbaycan*, 3 (23), 55-61.
- AKD (1958). Azerbaycan Kültür Derneğinin 29 Mart 1958 Tarihinde Yapılan Onuncu Yıllık Kongresinde Okunan İdare Heyeti Raporu. *Azerbaycan*, 7 (78)

- AKD (1960). Azerbaycan 8 Yaşında. *Azerbaycan*, 9 (97), 3.
- AKD (1962). Azerbaycan 10 Yaşında. *Azerbaycan*, 11 (121), 70.
- AKD (1969). Azerbaycan Kültür Derneğinin 20. Kongresine Sunulan Rapor. *Azerbaycan*, 17 (197), 26-27.
- AKD (1981). Azerbaycan Kültür Derneğinin Açıklaması. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 30 (235), 8-9.
- AKD (1986). Azerbaycan Kültür Derneği'nin 30. Dönem Merkez Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu (1984-1985). *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (255). 66-82.
- AKD (1988a). Sempozyumda Feyzi Aküzüm'ün Yaptığı Konuşma. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (263), 18-24.
- AKD (1988b). Azerbaycan Kültür Derneği'nin 31. Dönem Merkez Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu (1986-1987). *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (263), 287-301.
- AKD (1988c). Azerbaycan Milli Merkezi Basın Toplantısında 'Gorbaçov'un Teşvik Ettiği Hayalci Ermeniler Hüsrana Uğrayacaklardır' Dendi. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (263), 8-15.
- AKD (1989). *40. Kuruluş Yıldönümümüzü Kutluyoruz, Azerbaycan Balosu*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- AKD (1990). *Azerbaycan Kültür Derneği Tüzüğü*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- AKD (1999). *Azerbaycan Kültür Derneği 1 Şubat 1949: 50. Yıl*. Ankara: Mars Matbaası.
- AKPINAR, Y. (1990). Bayraklaşan Şahsiyet: Mehmet Emin Resulzade. *Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti* içerisinde, 1990, I-XXIV.
- ALTUNBAY, M. (1989). *Hürriyete Uçan Türk Mehmet Altunbay'ın Hatıraları*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- ATAMAN, Ş. (1979). Eşim Dr. Hamit Ataman. *Azerbaycan*, 230, 15.
- ATTAR, A. ve ŞİMŞİR, S. (2003). *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- AVŞAR, A. (2012). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde İleti Kaynağı Olarak Birey. *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 3, 1-18.
- GÖKGÖZ, S.S. (2008). Sovyet Karşıtı Azerbaycan Türk Siyasi Muhacir Neşriyatında Türk İnkılabı: Yeni Kafkasya ve Resulzade Mehmet Emin. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 7-46.
- KARACA, A. (1996). Azerbaycan Kültür Derneği'nin Kurucusu ve İlk Genel Başkanı Dr. Hamit Ataman. *Azerbaycan*, 311, 22-25.
- KARASAR, N. (1984). *Bilimsel Araştırma Metodu*. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.
- MEHMETZADE, M. B. (1991). *Milli Azerbaycan Hareketi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- ODLU, (1986). Sayın Başbakan Turgut Özal ve Eşi Azerbaycan Balosunda. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, 37 (258), 13.
- SOMER, G. (1986). Babam Dr. Aziz Alpaut. *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri: 539-542.

- ŞİMŞİR, S. (2000). *Azerbaycanlıların Türkiye’de Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri (1920-1991)*. Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- ULUSOY, B. (2003). Azerbaycan Siyasi Muhaceretinin İstanbul’daki Basın Faaliyetleri (1923-1931). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, 147-175.
- URL-1 Derneğimiz Yayınları. <http://www.azerbaycankulder.org/kitap.aspx> (Erişim: 1.06.2016)
- URL-2 Makaleler Dizini. <http://www.azerbaycankulder.org/icerik/makale-dizin.pdf> (Erişim: 11.06.2016)
- URL -3 Azerbaycan Kültür Derneği, Sovyetler Birliğinin Dağılma Sürecinde İlişkiler. <http://www.azerbaycankulder.org/dernek.aspx> (Erişim:11.06.2016)
- YAGUBLU, N. (2015). *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.